

"The Flight" from the Balkans

ELENA ZAMFIRESCU

Among various catastrophic scenarios put forward in the '90, the one which anticipates a war in the Balkan region is well known. Some would consider that this is based on long lasting historical tensions and conflicts between Balkan states, whereas others would consider as sources of conflict various exogenous coalitions which struggle for strengthening their influence in the Balkans. The purpose of this essay is twofold. On the one hand, the "Balkan problem" is assessed in the larger context of the European security. On the other hand, a critical analysis of certain scenarios of the global or European security (e.g. Building a New NATO, by Asmus, Kugler and Larabee or The Clash of Civilisations by S.P. Huntington) is performed. The author demonstrates that any division induced theoretically and/or practically in Central Europe may have negative effects on the global European security process.

"FUGA" DIN BALCANI^{*)}

Intr multitudinea de scenarii catastrofice, foarte la modă în anii '90, se numără și acelea care prevăd că izbucnirea unui nou război balcanic ar fi doar o chestiune de timp. În ce privește posibilele sale cauze, sunt avansate explicații contradictorii. În rândul analiștilor politici "din afara zonei" predomină, îndeobște, opinia că sursele de fond ar trebui căutate mai ales în "lunga tradiție de adversitate reciprocă a statelor din Balcani". Se aud, totuși, și unele voci care pun sub semnul întrebării acuratețea unui atare verdict: "Viziunea potrivit căreia Balcanii ar fi mai degrabă o boală decât o entitate geografică se bazează pe o interpretare fundamental eronată a istoriei. Căci, deși este adevărat că respectiva arie geografică a fost zguduită de violențe mult mai mult decât altele, cel mai adesea ele și-au aflat sursa în alianțe opuse, forjate în Occident, mai degrabă decât în animozități locale"¹.

Amintiri istorice de genul celor evocate mai sus își fac auzit, adesea, ecoul în evaluările analiștilor "locali". De regulă, aceștia înclină să atribuie tensiunile deschise sau latente din Balcani exclusiv unor factori externi; explicit sau nu, majoritatea lor sugerează că răspunderea pentru actualele sau posibile conflicte din Balcani ar trebui atribuită revitalizării, în perioada de după războiul rece, a "jocului marilor puteri". Evident, această explicație - care îi absolvă pe actorii locali de

*) Versiune actualizată a unui capitol din studiul *Implications of transition to/consolidation of democratic regimes in Southern Europe for continental and Mediterranean security*, realizat cu ajutorul unei subvenții NATO.

"FUGA" DIN BALCANI

orice responsabilitate - este la fel de unilaterală și discutabilă ca și tendința de portretizare a regiunii în cauză ca una predispusă "în mod natural" la conflicte.

Acest eseу nu ambiționează să creioneze încă un scenariu apocaliptic. Și nici să cântăreasă rolul specific jucat de factorii interni sau externi în dezmembrarea fostei Iugoslavii, în stimularea confruntărilor armate de pe teritoriul acestaia sau în posibila "revărsare" a conflictului dincolo de granițele lui actuale. El se rezumă la a formula o întrebare și la a sugera câteva repere pentru un posibil răspuns.

Întrebarea este: poate contribui sau nu perceperea inadecvată a nevoilor și potențialului de securitate ale noilor democrații din preajma și de pe teritoriul fostei Iugoslavii la accentuarea fragmentării Europei Centrale², respectiv la amplificarea risurilor de securitate în perioada de după războiul rece?

Premisele concrete ce au condus la formularea întrebării sunt, în principal, următoarele:

a) observația că, de regulă, teoreticienii care insistă asupra divizării cultural-religioase a Europei Centrale, împărțind-o în două zone - "palierul nordic, mai european" și "palierul sudic, mai degrabă ne-european" - pledează pentru o investiție diferențiată de securitate din partea principalelor instituții occidentale;

b) acumularea a tot mai multe evidențe că perpetuarea conflictelor din fosta Iugoslavie a favorizat apariția și adâncirea unui fenomen complex, a cărui esență poate fi rezumată în formula "fuga din Balcani";

c) discuții ale autoarei cu politologi și diplomați din țări situate în sau în preajma Balcanilor, în cursul căror interlocutorii au avansat, aproape unanim, opinia că dorința "detașării de Balcani" este alimentată de persistența prejudecătilor asupra regiunii din care provin; unii

dintre ei au exprimat inclusiv părerea că - întrucât vehicularea obstinată a acestora în mass-media occidentale împiedică opinia publică, dar și factorii de decizie din statele membre ale Uniunii Europene, NATO și Uniunii Europei Occidentale să dispună de un tablou corect și complet al realităților contradictorii din Balcani - nu este exclus ca respectivele percepții să devină "profetii care se împlinesc".

Premisele enumerate mai sus au constituit, de asemenea, temeiul conturării ipotezei de lucru ce va fi supusă discuției în cele ce urmează. Anume că unele dintre paradigmile nou apărute în teoria relațiilor internaționale, vizând să ofere un "fundament sănătos" deciziilor occidentale în materie de securitate, ar putea avea consecințe practice contrare celor imaginate/intenționate de către autorii lor. Este vorba, în primul rând, de acelea care propun o "nouă viziune" asupra Europei fondată pe vechi prejudecăți.

Până unde se întinde noua Europă?

Din nefericire, tentația riscantă a portretizării ansamblului Balcanilor ca antonimul însuși al "europenismului" nu se rezumă doar la apetitul mass-media pentru "stiri senzaționale". Ezitând să-și asume sarcina dificilă de a oferi o imagine actualizată a Balcanilor, mulți - poate chiar prea mulți - politologi se mulțumesc, și ei, să apeleze la vechi stereotipuri. Cu sau fără voie, asemenea inerții concură la consolidarea impresiei că soarta Balcanilor se află scrisă în cărțile de istorie, că - în timp ce lumea întreagă se schimbă - nimic nou nu apare ... pe frontul balcanic. Altfel spus, acest spațiu "neschimbă și neschimbabil" va rămâne "fosila vie" a noii Europe.

Referindu-se la acest gen de raționamente, diplomatul bulgar Boyko

Noev atenționa că, pe fundalul crizei din fosta Iugoslavie, "a fost readus la viață vechiul sindrom de gândire potrivit căruia termenul "Balcani" poartă în sine conotații extrem de negative". Semnalând fireasca insatisfație pe care o produce un atare la împotriva în rândul guvernelor și opiniei publice din statele zonei, Noev observa totodată: "Există impresia că întreaga regiune este condamnată inevitabil la instabilitate și conflicte pe termen lung. Această percepție minimalizează eforturile importante, chiar sacrificiile, pe care le fac majoritatea statelor din Balcani în vederea găsirii unei soluții la criză ... Mai mult decât atât, reintroducerea în circulație și tentativele de reanimare a termenului "balcanizare" indică ... indisponibilitatea asumării, în măsura cuvenită, a responsabilității politice pe care o impune oprirea conflictului iugoslav"³.

Schimbările ample ce au loc în Europa, pe de o parte, și inadecvarea paradigmelor ce au dominat teoria relațiilor internaționale în perioada războiului rece, pe de altă parte, explică, în bună parte, înclinația politologilor de a ieși, mai mult decât oricând înainte, din izolare "turnul de fildeș". Implicarea lor directă în procesul de clarificare a problemelor complexe de securitate ale zilelor noastre este, în mod cert, binevenită. Mai mult, creativitatea politologilor ale căror idei reușesc să țină pasul cu evoluția realității politice poate reprezenta, ea însăși, o sursă de securitate.

Pe de altă parte, însă, soluțiile teoretice întemeiate pe premise și evaluări ce nu mai corespund dinamicii transformărilor de pe scena europeană riscă să sporească percepțiile de insecuritate. Afirmația este valabilă mai ales în cazul opiniei formulate de analiști notorii sau al celor publicate în prestigioase reviste de specialitate. Datorită diseminării tot mai rapide a informațiilor, caracteristică vremurilor noastre, opiniiile exprimate de/în asemenea surse respectabile se

transformă într-un fel de realitate *sui generis*. Iar recomandările care le însoțesc devin, aproape automat, un parametru în calculele strategice ale statelor menționate sau, dimpotrivă, omise. Discuțiile purtate cu interlocutori din Europa central-sudică⁴ au permis constatarea că în statele cu securitate mai fragilă există o mai ridicată înclinație spre interpretarea proiecțiilor științifice de un asemenea tip drept "preludii" ale unor viitoare decizii politice ale instituțiilor/statelor occidentale.

Paginile ce urmează se vor concentra asupra a două studii de această natură. Selecția lor nu este aleatorie, ci a fost determinată de menționarea lor frecventă - de către amintiți interlocutori - drept generatoare ale unui acut sentiment de insecuritate în rândul conaționalilor lor.

Acces interzis la NATO?

Unul dintre ele este faimosul studiu **Edificarea unui nou NATO**, elaborat de trei prestigioși cercetători de la Rand Corporation - Ronald D. Asmus, Richard L. Kugler și F. Stephen Larabee. La prima vedere, maniera negativă în care a fost perceput mesajul său în acea parte a Europei Centrale care nu aparține "grupării Vișegrad" poate părea oarecum incorectă. Căci, în paginile sale, este abordată pe larg tocmai una dintre preocupările majore ale interlocutorilor care s-au plâns de îngustimea vizuinii promovate de studiu: o posibilă slabire a Alianței Atlantice.

Astfel, observând că, în era de după războiul rece, s-a sters "distincția strategică dintre centrul și periferia Europei", autorii identifică cu apreciabilă acuratețe noile zone de conflict actual sau potențial; acestea sunt localizate la periferia Europei, mai exact spus de-a lungul ariilor geografice pe care o sintagmă

"FUGA" DIN BALCANI

recentă a teoriei relațiilor internaționale le descrie ca "arcurile de criză" estic și sudic. Propunând corecturi ale percepției, încă larg-răspândite, că aceste "arcuri de criză" ar avea un impact nesemnificativ asupra solidei securității a Vestului, autorii susțin că "dintr-o serie de motive, conflictele manifeste de-a lungul oricărui dintre aceste arcuri sunt centrale pentru securitatea europeană".

Analiza elaborată sub egida Corporației Rand include, totodată, numeroase argumente care pot fi regăsite, ca atare, în pledoaria reprezentanților noilor democrații din Europa central-sudică pentru un tratament nediscriminatoriu din partea Alianței Atlantice. Spre exemplu, se evocă faptul că "apartenența la NATO a contribuit la stabilizarea democrației și la evitarea recăderii în autoritarism în Portugalia, Spania, Grecia și Turcia". Sau se avansează îndemnul, adresat celor "care insistă că obținerea statutului de membru presupune prezentarea, în prealabil, a unui certificat de democratism", de a nu uita că "necesitatea apartenenței la un cadru stabil de securitate este mai ridicată exact atunci când democrația unei țări este mai fragilă și mai amenințată".

Similitudinile de abordare nu se opresc, însă, aici. Asemenea multora dintre reprezentanții statelor din Europa central-sudică, cercetătorii americani apreciază că, deși "o mare strategie occidentală ... trebuie să fie, în primul rând și mai ales, politică și economică", extinderea "apărării colective și a democrației în cele două arcuri gemene de criză" trebuie să se bazeze și pe instituirea unui "cadru stabil de securitate pentru zonele respective".

Mai mult decât atât, interlocutorii din Europa central-sudică au recunoscut fără rezerve pertinența majorității recomandărilor conținute în studiul **Edificarea unui nou NATO**. Cei șase pași propuși de autori în vederea realizării unui nou "contract politic" între SUA și Europa au fost calificați drept raționali atât de analiști

cât și de diplomați din țările zonei.

Aceștia din urmă s-au arătat, însă, aproape fără excepție, foarte intrigăți de contrariantul decalaj între pledoaria cercetătorilor de la Rand Corporation pentru o "mare strategie" și "modesta extindere a NATO" pe care o recomandă. Foarte adesea, respectivul decalaj a fost interpretat ca indiciu al unei "abordări părtitoare", capabilă să accentueze diviziile deja existente în Europa Centrală. Legat de aceasta, merită notat că propunerile concrete de extindere a NATO nu au stârnit reacții critice doar în țările defavorizate de autorii studiului. Având ca punct de referință varianta sa originară (și nu forma, ceva mai diluată, publicată în revista *Foreign Affairs*), prestigiosi oameni de știință occidentali au ținut să atragă atenția că "documentul riscă să declanșeze o confruntare antagonică, imposibil de câștigat de o parte sau alta, exact într-un moment în care Alianța are nevoie să înregistreze performanțe mai puțin ambițioase".

În opinia noastră, tabloul sugestiv al celor două arcuri de criză își pierde mult din valoarea euristică tocmai pentru că cercetătorii de la Rand Corporation nu examinează un aspect esențial: intensitatea variabilă a crizei de-a lungul traiectoriei arcurilor corect identificate. Dacă și-ar fi pus această problemă, ei ar fi constatat că, cel puțin în cazul "arcului estic", există anumite discontinuități ale crizei, reprezentând tot atâtea atuuri pentru consolidarea stabilității și securității în Europa. În prezent, aceste discontinuități sunt reprezentate de cele șase țări care se bucură de un statut identic de membre sau asociate ale instituțiilor cardinale ale Europei de Vest (Consiliul European, Uniunea Europeană și Uniunea Europei Occidentale), în speță Bulgaria, Republica Cehă, Polonia, România, Slovacia și Ungaria.

În aceste condiții, calda pledoarie

pentru extinderea NATO doar la "cei patru/trei din gruparea Vișegrad" lasă impresia unei simple preferințe subiective. *Nolens volens*, argumentația în favoarea unei atare opțiuni sună mai mult ca o apologie a țărilor vizate. Căci ea nu se bazează pe evaluarea avantajelor comparative - pentru securitatea europeană - ale deschiderii NATO doar spre trei/patru sau spre toate cele șase noi democrații central-europene care au un statut identic pe lângă Uniunea Europeană și Uniunea Europei Occidentale. Modul însuși în care sunt tratate țările ce au aparținut fostului imperiu extern sovietic ce nu fac parte din "gruparea Vișegrad" amintește de hărțile din Evul Mediu, pe ale căror pete albe era scris avertismentul: *hic sunt leones!* În mod regretabil, autorii studiului nu s-au obosit nici măcar să menționeze numele țărilor "irelevante", situate "pe undeva, pe acolo". Harta Europei este redusă, în abordarea lor, doar la Europa de Vest, la țările din "gruparea Vișegrad", la Rusia și Ucraina. Date fiind impreciziile hărții, se poate pune firesc întrebarea dacă, practic vorbind, conduită recomandată NATO poate avea efectele benefice anticipate de cercetătorii de la Rand Corporation.

Puse cap la cap, omisiunile și recomandările semnalate mai sus dă senzația că - în pofida evaluării lor de fond, potrivit căreia, odată cu încetarea războiului rece, s-a produs o deplasare a vechiului focar de conflict înspre periferiile estică și sudică ale NATO - Ronald D. Asmus, Richard L. Kugler and F. Stephen Larrabee au rămas ei însiși prizonierii vechii obsesiilor a "frontului central" al NATO (situat pe fosta graniță dintre RFG și RDG).

Sub-capitolul "Conlucrarea cu Estul" oferă argumente în favoarea acestei supozitii. Cercetătorii de la Rand recomandă "o strategie coerentă și coordonată a Vestului de integrare a țărilor din grupul Vișegrad (Polonia, Ungaria, Republica Cehă și, poate, Slovacia) atât în

Comunitățile Europene cât și în NATO". Ei apreciază, de asemenea, că "includerea în NATO a țărilor din grupul Vișegrad răspunde și intereselor americane. Liderii politici ai acestor țări sunt pro-americanii. Opiniile lor asupra problemelor de securitate coincid cu cele ale Statelor Unite și ale altor state atlantiste, precum Marea Britanie, Portugalia și Olanda. Includerea lor în NATO ar consolida orientarea pro-atlantistă din cadrul Alianței și ar asigura un mai solid sprijin intern pentru punctele de vedere americane asupra unor probleme-cheie de securitate"⁸.

Dacă Albania, Bulgaria și România s-ar fi bucurat, și ele, de interesul autorilor, aceștia ar fi putut descoperi cu ușurință că orientarea pro-atlantistă din aceste țări este cel puțin la fel de accentuată⁹ ca și în cazul democrațiilor central-europene situate mai la nord. Spre exemplu, consultarea unor sondaje de opinie atestă că "gruparea Vișegrad" este departe de a deține monopolul convingerii că perpetuarea prezenței SUA în Europa este un *sine qua non* pentru asigurarea securității și stabilității Vechiului Continent. Cea mai recentă dovadă, în acest sens, este adusă de rezultatele sondajului de opinie realizat de IRSOP, în august 1994, la comanda MAE al României. 83% din cei intervievați au răspuns afirmativ la întrebarea "Ați dori ca România să devină membră a NATO sau nu?" Semnificația acestei opțiuni își capătă întreaga valoare dacă este pusă în ecuație cu ponderea mare a repondenților care și-au exprimat insatisfacția - 51% declarându-se "nu prea mulțumiți", iar 14% "deloc mulțumiți" - față de tratamentul de care beneficiază România din partea Vestului.

Constrânsi de relațiile tensionate, nu tocmai de tip occidental, care există între unele dintre țările din "gruparea Vișegrad", cercetătorii de la Rand s-au străduit să prevină obiecțunea că includerea lor în Alianță ar putea duce la slabirea acesteia. Argumentul la care au

"FUGA" DIN BALCANI

recurs este formulat astfel: "Teama de complicații strategice, în speță perspectiva ca NATO să fie atrasă în conflicte locale din zonă, a alimentat până acum rezerva față de admiterea acestor țări (cele trei/patru din "gruparea Vișegrad" - n.ns.). Totuși, Alianța a mai avut de făcut față, în diferite perioade, unor situații de acest gen, implicând unele state membre. Cazul cel mai cunoscut este cel al conflictului grecoturc. În genere, este mult mai avantajos ca asemenea probleme să fie abordate în contextul pe care îl oferă o structură de apărare colectivă decât să ne expunem riscului ca asemenea conflicte să erupă și să se reverse asupra Alianței"¹⁰.

Se poate ridica în mod firesc întrebarea: de ce nu s-ar aplica oare asemenea considerente și României sau unor noi democrații de la sud de Dunăre? Articolul examinat nu include un răspuns explicit la o asemenea întrebare. Este demn de semnalat, însă, că atât în țări NATO cât și într-unele dintre țările "favorizate" se face auzită opinia că, tocmai pentru că Alianța poate dezamora conflicte potențiale, aria extinderii sale nu se poate rezuma la țările din "gruparea Vișegrad".

Punând în relief raționalitatea includerii României printre viitorii membri ai NATO, directorul de studii al Royal Institute of United Services, Jonathan Eyal, atenționează: "Ignorarea opțiunii pentru integrarea în structuri continentale a diferitelor țări din zonă nu poate decât să creeze noi probleme: perspectiva ca Ungaria să devină membră a NATO, în timp ce, spre exemplu, România ar fi ținută în afară, ar atrage inevitabil această organizație militară în acerbe dispute etnico-teritoriale, deschizând calea unor evoluții pe care toată lumea caută să le evite"¹¹.

Ducând până la ultimele consecințe ideea cercetătorilor de la Rand Corporation că NATO nu ar trebui să se teamă de "complicații strategice", un prestigios universitar ungár, Pal Dunay,

plea recent pentru o largire "în șase": "Dacă recunoaștem că Alianța are și rolul de manager al conflictelor dintre membrii săi, atunci devin evidente argumentele în favoarea includerii Bulgariei și României; admiterea lor ar putea contribui la diminuarea eventualității unui conflict între Bulgaria și unul dintre statele membre ale NATO, Turcia, pe de o parte, și între membri potențiali, precum Ungaria și România, pe de altă parte"¹².

Invocând, drept criteriu decisiv al calificării lor pentru includerea în NATO, capacitatea demonstrată a celor șase state asociate la Uniunea Europeană de a preveni degenerarea în violență a conflictelor interne, el reliefă, totodată, că: "Importanța acordării statutului de membru al NATO țărilor din gruparea Vișegrad, Bulgariei și României nu poate fi îndeajuns subliniată. Pentru că două războaie mondiale și-au aflat punctul de pornire în zona dintre Germania și Rusia; apoi pentru că - în posibila mutațiilor semnificative ce s-au produs în acest spațiu în perioada postbelică - aria respectivă continuă să aibă o importantă semnificație strategică. Dată fiind proximitatea lor față de Europa de Vest, ar fi înțelept ca Occidentul să acționeze mai rapid pentru stabilirea unui calendar al primirii celor șase state central și est europene în NATO. Dacă s-ar proceda astfel, nu numai că s-ar sprijini consolidarea democrației și stabilizarea regiunii, dar NATO însăși ar dobândi noi rațiuni de a fi"¹³.

În afara Europei?

Potrivit multor interlocutori, un răspuns implicit la întrebarea formulată mai sus - care nu poate fi, însă, atribuit ca atare cercetătorilor de la Rand - s-ar găsi în provocatorul eseul al lui Samuel Huntington, intitulat *O confruntare a civilizațiilor?* Tocmai de aceea, acesta

este cel de-al doilea studiu la care ne vom referi în continuare.

Chiar din momentul publicării sale - în numărul din vara lui 1993 al revistei **Foreign Affairs** - acesta a dobândit reputația de a fi echivalentul de după războiul rece al celebrului articol apărut în aceeași revistă, sub pseudonimul "X"¹⁴, în iulie 1947. Pe de altă parte, nu este mai puțin adevarat că oamenii de știință la fel de străluciți ca și Huntington au apreciat că el propune o paradigmă confuză, ce orientează atenția spre piste false.

Scoțând în relief riscurile practice pe care le-ar putea declansa eventuala însușire a acestei paradigmă de către factorii de decizie politică, Jeane Kirkpatrick supune unui sever tir critic înseși premisele taxonomicice de la care pornește demonstrația lui Huntington: "Modul în care clasifică civilizațiile contemporane este discutabil. El identifică, în lumea contemporană, „șapte sau opt civilizații majore": occidentală (inclusiv variantele europeană și nord-americană), confuciană, japoneză, islamică, hindu, slav-ortodoxă, latino-americană și, „probabil, africană". Avem de-a face cu o listă foarte stranie ... Distincția Est/Vest, proprie războiului rece, avea sens în context european, dar într-un context global, popoarele slav-ortodoxe sunt popoare europene, care împărtășesc valorile culturii occidentale"¹⁵. Observațiilor de mai sus li se poate adăuga și aceea că unele țări ortodoxe - precum Grecia și România (care este latină) - nu sunt slave, iar unele țări slave - Polonia, Republica Cehă etc. - nu sunt ortodoxe.

Din motive de spațiu și consistență logică, comentariile ce urmează se vor concentra doar asupra acelor secvențe ale eseului *O confruntare a civilizațiilor?* în care sunt abordate perspectivele realizării, în Europa sfârșitului de secol, a unor tranziții democratice încununate de succes. În majoritatea lor, acestea dău substanță

subcapitolului "Liniile de fractură între civilizații", în care este conturată, între altele, și teza că: "Pe măsura dispariției divizării ideologice, a reapărut divizarea culturală a Europei - aceea dintre, pe de o parte, creștinismul occidental, și pe de altă parte, creștinismul răsăritean și islamismul. Cea mai semnificativă linie de divizare a Europei s-ar putea să fie, așa cum a sugerat William Wallace, tocmai granița estică atinsă de creștinismul occidental în anul 1500"¹⁶.

Pentru a ilustra mai bine care ar fi țările capabile, în opinia sa, să se occidentalizeze și care nu, articolul lui Huntington include și o hartă a Europei, traversată de o linie continuă, îngroșată. Evidențind că Huntington i-a interpretat gresit intențiile, William Wallace remarcă la începutul lui 1994 că "în imaginea preferată a lui Huntington, linia subțire, punctată a originalului a fost înlocuită cu una continuă, îngroșată". Linia punctată - explică Wallace - voia să evidențieze că "linia de fractură" religioasă nu este "granița definitorie" a Europei, ci "una dintre multiplele linii de fractură existente în Europa"¹⁷.

Preocupat, și el, de risurile practice ce ar decurge din promovarea unei paradigmă ce favorizează calchiera viitoarelor granițe ale instituțiilor occidentale după granițele medievale ale creștinismului occidental, William Wallace ține să remарce: "O asemenea redefinire (a Europei - n.ns) este prezentă ca o presupoziție semi-conștientă în cercurile creștin-democratice. Ea ar întruni un amplu sprijin popular în Europa de Vest; ar încânta opinia publică din Ungaria, precum și foarte multă lume din Republica Cehă și Polonia. Dar ar fi un dezastru dacă ea ar fi luată ca bază a reașezării instituțiilor europene, privilegiind câteva dintre fostele state socialiste, respectiv împingându-le pe celealte înspre sud și est" (subl. ns. - E.Z.)¹⁸.

Fapt deosebit de interesant,

opiniile susținute în eseul *O confruntare între civilizații?* pot fi amendate prin argumente oferite de însăși opera lui Huntington. Potrivit actualei sale viziuni, catolicii ar avea o vocație înnăscută pentru democrație, în timp ce ortodocșii sau musulmanii "par mult mai puțin capabili să edifice sisteme democratice stabile"¹⁹. Cu doi ani înainte de formularea acestei afirmații, în articolul "pre-paradigmatic" *Religia și cel de-al treilea val de democratizare*, Samuel Huntington aprecia, însă, că: "Spre deosebire de protestantism, catolicismul a fost asociat cu absența democrației sau cu o dezvoltare democratică limitată sau târzie. Catolicismul, după cum observa Seymour Martin Lipset ... "apărea, în Europa și America Latină de dinaintea celui de-al doilea război mondial, ca antitetic democrației"²⁰.

Tot în 1991, Huntington împărtășea părerea că "tranzitia spre democrație a fost facilitată într-o serie de țări catolice ... de creșterea economică". În sfârșit, examinând problema "limitelor reprezentate de obstacolele religioase", el remarcă: "Argumentele potrivit căror unele culturi ar constitui obstacole permanente în calea dezvoltării într-o direcție sau alta ar trebui privite cu un anumit scepticism ... Orice cultură majoră, inclusiv cea confuciană, conține elemente compatibile cu democrația, după cum atât protestantismul cât și catolicismul conțin elemente evident nedemocratice" (subl. ns. - E.Z.)²¹.

Acest citat oferă cel mai bun contra-argument ce se poate aduce prediciilor sumbre ale lui Huntington asupra viitorului noilor democrații europene pe care el le plăceașă pe "partea nefericită" a "liniei de fractură" religioasă. Paradoxal sau nu, el a fost formulat de .... însuși Huntington.

Comparația între rigiditățile mai noi sale predicții cu privire la viitorul omenirii și abordarea flexibilă, echilibrată promovată anterior de prestigiosul gânditor

american, îndreptățește regretul că înțelegerea dinamicii complexe și contradictorii a Europei zilelor noastre este sacrificată pe altarul unei ambițioase "mari teorii". Regretul este cu atât mai înțemeiat cu cât - la fel ca și articolul elaborat de cercetătorii de la Rand Corporation - analiza lui Huntington a indus în rândul opinioilor publice din presupusa "zonă ne-europeană" a Europei Centrale temerea că țările lor vor fi abandonate de către Occident. Având în vedere că acest tip de analiză încurajează, totodată, un soi de "complex de superioritate" printre noile democrații "occidental-creștine", el poate avea efecte nedorite și asupra necesarului efort de depășire a atitudinii de parteneri într-un joc cu sumă nulă, ce a caracterizat prin tradiție raporturile dintre țările Europei Centrale.

Observația pertinentă, formulată de Jeane Kirkpatrick, că supralicitarea diferențelor culturale aduce apă la moara liderilor politici cu înclinații dictatoriale - precum un Saddam Hussein - a dobândit o relevanță sporită de când un Vladimir Jirinovski a început să vehiculeze propriul mesaj despre "confruntarea inevitabilă dintre culturi și religii".

În genere, nu prea este un motiv de bucurie constatarea că sofisticate paradigme științifice se suprapun, fie și parțial, cu "planurile de viitor" ale unor politicieni extremiști. O astfel de situație atrage atenția, odată în plus, asupra responsabilității enorme pe care și-o asumă politologii care, părăsind "turnul de fildeș", se implică în soluționarea "dilemelor perioadei de după războiul rece".

Balcanii fără țări balcanice: un paradox al perioadei de după războiul rece

Oricât de nefondate, zgomotoasele "adevăruri de-a gata" despre Balcani au

reuşit să acopere vocile timide ale celor care - venind din zonă sau din împrejurimile ei - se străduiesc să aducă necesarele corecții unui tablou prăfuit de vreme.

Înțelegând că stereotipurile mor greu, mulți politicieni și politologi din țările identificate îndeobște ca balcanice au recurs la un subterfugiu taxonomic, menit să atragă atenția opiniei publice occidentale că Balcanii "se schimbă și ei". Drept urmare, ei revendică pentru țările lor o identitate geopolitică ale cărei caracteristici nu au nimic în comun cu "sângeroșii Balcani".

Cu excepția Serbiei, Muntenegrului, Bosniei-Herțegovina și a fostei Republiki Iugoslave a Macedoniei - obsedate de alte priorități - aproape fiecare țară din zonă propune un act de identitate ne-balcanică. Cel mai dramatic exemplu provine din Albania. Unii dintre reprezentanții ei oficiali au avansat deja ideea că țara lor ar apartine Occidentului: "Din punct de vedere geopolitic, nici un alt stat nu ar putea concura mai bine decât Albania frontierele est-vestică și nord-sudică ale NATO. Din punct de vedere istoric, cel puțin din secolul al XIV-lea, albanezii au oprit cu îndrăzneală - sub conducerea eroului național Scanderberg, denumit în Occident drept Apărător al Creștinătății - înaintarea spre Vest, peste Adriatica, a hoardelor orientale. Sintetizând, se poate spune că, întrucât Albania este în mod natural parte a Vestului, ea nu trebuie să fie lipsită de dreptul de a deveni, și din punct de vedere politic și militar, parte integrantă a acestuia"²².

La prima vedere, "fuga" simultană din Balcani poate părea hilară. Cu atât mai mult cu cât prostul renume se mai poate schimba, dar statele nu pot fi mutate de pe hartă. Această retragere taxonomică dintr-o "zonă blestemată" poartă, totuși, în sine un mesaj profund. Atent citită, ea sugerează că, de fapt, țările vizate refuză abordarea discutabilă potrivit căreia politica internă și externă a unei

țări date ar fi "prescrisă" în amplasarea ei geografică. Este respinsă astfel lumina distorsionată pe care o aruncă imaginea ciuntită a Balcanilor anilor '90 asupra opțiunilor democratice și a eforturilor susținute ale majorității statelor din zonă de a-și racorda evoluțiile la cele ale Europei care nu a suferit malformația comunistă. Verdictul de care vor să se emancipeze actorii din această sub-regiune europeană este cel întreținut de imaginea - dragă amatorilor de efecte jurnalistice ieftine - potrivit căreia Balcanii nu vor fi niciodată nimic altceva decât un perpetuu carusel "între Sarajevo și Sarajevo".

Ori, aşa cum sublinia, cu peste săptămâni de ani în urmă, Walter Lippmann: "Singura perceptie pe care o poate avea un individ care nu este martor ocular al unui eveniment este aceea trezită de imaginea sa mentală asupra respectivului eveniment ... Aceasta interpune între om și mediul său un pseudo-mediu. În conduită individului apar reacții la acest pseudo-mediu. Consecințele respectivei conduite, mai ales când îmbracă forma unor acțiuni, nu operează însă în pseudo-mediu, adică acolo unde a fost declanșată, ci în mediul real, pe tărâmul căruia se produc acțiunile efective"²³.

În calitatea lor de importanță modelatoare ai imaginilor mentale ale opiniei publice, politologii nu ar trebui să ignore nici avertismentul lui Lippmann că sfera ficțiunii "își circumscrise atât halucinațiile totale cât și utilizarea perfect conștientă, de către oamenii de știință, a modelelor schematicice ..." (subl. ns. - E.Z.)²⁴. Un atare avertisment dobândește rezonanțe deosebit de acute în actuala perioadă istorică, tocmai pentru că perceperea eronată de către opinia publică din Occident a ceea ce se întâmplă realmente în anumite părți ale Europei Centrale poate amâna sau chiar împiedica adoptarea unor decizii adecvate în relațile

cu unii dintre actorii din zonă.

Pe cât sunt de mediatizate, tabloul incomplet, unilateral, al Balcanilor de astăzi - și mai ales perpetuarea obstinată a vechilor prejudecăți asupra destinului și destinației acestei sub-regiuni europene au devenit unul dintre factorii care stimulează ... "fuga" din Balcani.

Dacă această "fugă" s-ar limita doar la planul semantic, atunci riscurile asociate ei ar putea fi expediate cu ușurință ca irelevante. **Minuțios analizată, desprinderea verbală de "trenul balcanic"** se relevă, însă, a fi mai mult decât o modă bizară. Ea scoate în relief manifestarea unei tendințe centrifuge a țărilor zonei, tendință printre ale cărei consecințe costisitoare s-ar putea afla și neglijarea unei importante surse de securitate: buna vecinătate. Obsedate să-si consolideze relațiile cu "onorabile țări ne-balcanice", noile democrații din lăuntrul și din preajma acestei arii a Europei tind să-și întoarcă spatele unele altora. Astfel, departe de a fi resorbță treptat, neîncrereea reciprocă se adâncește. Pe un asemenea fundal, sunt inevitabil alimentate speculațiile privind crearea unor "axe balcanice" opuse, respectiv suspiciunile dintre țările zonei.

Concluzii

Obsesiile războiului rece sunt un etalon inadecvat pentru riscurile și sfidările actuale la adresa securității. Rămânându-le prizonieră, Europa în ansamblu, Europa Occidentală și Alianța Atlantică ar putea rata șansa, încă existentă, de a obține nu numai victoria împotriva comunismului, ci și asupra unor mai vechi coșmaruri ale istoriei continentului.

Opoziția pentru democratizare, pluralism politic, statul de drept, respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ca și aceea

pentru economia de piață au fost clar afirmate și consecvent urmate - cu grade diferite de dificultate - din Polonia până în Albania. În același timp, conduita externă a majorității statelor din Europa Centrală - exceptie făcând cele ale căror interese antagonice continuă să alimenteze conflictul din fosta Iugoslavie - a devenit tot mai predictibilă. Statele învecinate zonei de conflict - cele mai afectate de consecințele economico-financiare ale embargoului - nu s-au dovedit cu nimic mai prejos decât cele situate la distanțe confortabile în respectarea legalității internaționale. Mai mult, unele dintre ele - respectiv Bulgaria, România și Ungaria - coopereză activ cu Uniunea Europeană Occidentală pentru monitorizarea embargoului pe Dunăre. Nu sunt, oare, toate acestea dovezi convingătoare că nu există o diferență "calitativă" între opțiunile și conduita externă a țărilor din "palierul nordic" și ale celor din "palierul sudic" al Europei Centrale?

Se justifică, în aceste condiții, recomandările privitoare la prelungirea "diferenței de nivel" între atenția acordată de statele vestice nevoilor și temerilor "nordicilor" și cea de care beneficiază "sudicii"? Poate fi tratat ca irelevant faptul evident că stabilirea unor relații mai strânse cu instituțiile cardinale europene și atlantice a catalizat deja o atitudine responsabilă în rândul tuturor statelor ce au dobândit un statut identic de membru sau asociat, prin raportarea la Consiliul European, Uniunea Europeană, Uniunea Europeană Occidentală?

Semnificația strategică tot mai accentuată a Europei central-sudice impune imperativ o decizie consistentă din partea tuturor statelor și instituțiilor occidentale de a sprijini - dacă nu mai mult - cel puțin la fel de mult țările din această zonă. O atare atitudine ar avea efecte benefice asupra consolidării dezvoltărilor democratice, dar și asupra creșterii predictibilității evoluțiilor din această parte a Europei.

Miza democratizării și stabilității Europei Centrale nu este doar soarta acestee sau doar a unora dintre segmentele ei, ci viitorul întregului continent. Sprijinirea "selectivă" a efortului noilor democrații de a finaliza cu succes procesul de tranziție ar putea să pună sub semnul întrebării nu numai transformarea zonei într-o autentică rețea de stabilitate democratică, dar și unitatea, atât de necesară, a Vestului.

Din nefericire, înclinația, manifestă în partea vestică a zonei euro-atlantice, de auto-percepere ca fortăreață asediată pare încă să constituie un obstacol palpabil în calea cristalizării unei viziuni atotcuprinzătoare asupra nevoilor de securitate ale Europei. Atâta vreme cât mentalitatea respectivă nu va fi depășită și nu se va contura o autentică viziune asupra securității europene - în economia căreia realizarea unei sistematice investiții de securitate în întreaga Europă Centrală să fie privită ca o investiție fructuoasă în însuși viitorul Occidentului - există riscul ca obsesia "încercuirii" să țină loc de viziune. Aproape inevitabil, ea va împinge Europa "înainte, spre trecut".

Poate că, la începutul lui 1990, democratizarea "în fragmente" a Europei Centrale părea "cea mai bună opțiune posibilă". După cinci ani - timp în care peisajul european a devenit mult mai complex - doar atât de mult este prea puțin, mai ales în condițiile în care conflictul din fosta Iugoslavie semnalează cotidian Europei și lumii că semnificația strategică a țărilor expuse nemijlocit efectelor secundare ale respectivului conflict nu este cu nimic mai prejos decât cea a statelor situate ceva mai departe. Dimpotrivă.

Stabilitatea democratică a vecinilor fostei Iugoslavii este o precondiție a îngrădirii și, în perspectivă, a resorbirii "găurii negre" din inima Europei. A devenit deja clar că încetarea confruntărilor militare nu va conduce

automat la stabilirea unor relații normale între statele succesoare ale fostei entități federale. Edificarea unor noi relații va lăsa multă vreme și va depinde în mare măsură de atitudinea cooperantă a tuturor vecinilor statelor nou apărute în respectivul spațiu.

Grăție poziției lor geografice, noile democrații din Balcani și din preajma acestora pot juca, de asemenea, un rol decisiv în prevenirea unei posibile alintări reciproce ale celor două "arcuri de criză" care amenință securitatea Europei la răscrucerea dintre secole. Tocmai de aceea, realizarea cu succes a tranziției lor democratice reprezintă un atu de neînlocuit și pentru asigurarea securității în zona mai largă din jurul Mediteranei.

Dacă relațiile pașnice, cristalizate în perioada postbelică între statele occidentale, au fost mai mult decât epifenomenul ordinii bipolare și dacă acestea sunt realmente interesante în evitarea revitalizării, pe continent, a vechiului "joc al marilor puteri", atunci nu prea există rațiuni pentru continuarea "experimentelor de occidentalizare parțială" a Europei centrale.

Vrând-nevrând, divizarea "științifică" sau "administrativă" a Europei Centrale într-o zonă "autentic europeană" și una "ne-europeană" (= balcanică) legitimează o atare atitudine. Există, însă, unele indicii că această "discriminare lingvistică" - stimulatoare a "fugii" din Balcani - începe să piardă teren. În ce ne privește, apreciem că recenta decizie a schimbării denumirii Oficiului "Europa de Est" din Departamentul de Stat al SUA (având în sarcină relațiile cu statele din zona cuprinsă între Marea Baltică și Marea Neagră/Marea Adriatică) în aceea de "Europa Centrală" oferă semnalul încurajator că cel puțin unii dintre prietenii noștri vestici au sesizat riscurile confundării Europei Centrale cu ... o "piele de șagri".

Note și bibliografie

1. Jonathan Eyal, *Why the Balkans aren't all bad*, *The Independent*, November 11, 1993.
2. În ce privește sfera termenului "Europa Centrală", autoarea nu subscrive la "definiția restrictivă" a ariei, ci la definiția mai largă, conformă realității geopolitice, utilizată de Uniunea Europei Occidentale. Documentul prin care s-a consacrat, în iunie 1992, colaborarea mai strânsă dintre UEO și unele dintre noile democrații europene identifică drept "state ale Europei Centrale: Bulgaria, Republica Cehă, Estonia, Letonia, Polonia, România, Slovacia și Ungaria. Este demnă de reținut formula "state ale", ce sugerează de la sine că pe lângă cele nouă țări mai există și altele care aparțin Europei Centrale. Acuratețea definiției largi - care acoperă și toate statele de la sud de Dunăre, considerate îndeobște balcanice - este confirmată de reprezentările geopolitice prevalente în perioada interbelică. Pertinența ei este atestată actualmente inclusiv de compoziția unei grupări sub-regionale, apărute în 1989, care se auto-denumește Inițiativa Central Europeană. Deocamdată, ea include - pe lângă Austria și Italia - doar opt dintre noile democrații situate în zona ce se întinde de la Marea Baltică până la Marea Neagră/Marea Adriatică, dar prezența Croației, Sloveniei, Bosniei-Herțegovina și Fostei republici Iugoslave a Macedoniei printre membrii săi indică în mod clar faptul că Europa Centrală nu se oprește pe țărmul nordic al Dunării. Mai mult, dat fiind că populația ultimelor două state enumerate mai sus nu este alcătuită preponderent din "creștini occidentali", Inițiativa Central Europeană are, de asemenea, meritul de a respinge practic ideea că granițele estice și
sudice ale Europei Centrale s-ar suprapune cu "linia de ruptură" religioasă a anului 1500. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, recunoașterea - cu ocazia ultimei sale reuniuni la nivel înalt (Triest, iulie 1994) - a legitimității cererilor Bulgariei, României și Ucrainei de a deveni membri cu drepturi depline ai ICE - relevă, la rândul ei, că aria Europei Centrale depășește considerabil zona în care sunt situate țările din "gruparea Vișegrad".
3. Boyko Noev, *More Optimism for the Balkans*, *NATO Review*, (Vol. 41, no. 2), April 1993, p. 10.
4. Având în vedere rațiuni de ordin geografic și geopolitic, evidentiate convingător de istoria acestui secol, autoarea împărtășește opinia că România și Ungaria pot fi considerate "centrul" Europei Centrale. În consecință, termenul Europa central-sudică - propus de acest studiu - acoperă statele central-europene situate la sud de Dunăre.
5. Ronald D. Asmus, Richard L. Kugler, and F. Stephen Larabee, *Building a new NATO*, *Foreign Affairs* (Vol. 72, No. 4), September/October 1993, p. 29.
6. *ibid.*, p. 30.
7. Frank Kempe, *NATO: Out of Area or Out of Business*, *The European*, August 1993.
8. Ronald D. Asmus, et al, *loc. cit.*, p. 35.
9. Astfel, în strategia de politică externă a României, SUA ocupă primul loc între statele cu care se dorește stabilirea unor relații privilegiate. Merită menționat, de asemenea, că în expunerea prezentată la Centrul pentru Studii Strategice și Internaționale din Washington (16 decembrie 1993), reiterând poziția

constantă a guvernului din care face parte, ministrul român de externe, Teodor Meleșcanu sublinia: "... În cazul României, parteneriatul cu SUA este legătura vitală de natură să asigure realizarea cu succes a opțiunii noastre democratice și fructificarea optimă a noii semnificații geopolitice a țării mele".

10. *ibid.*, p. 36.
11. Jonathan Eyal, *loc. cit.*
12. Pal Dunay, *NATO and The East. A Sea of Mysteries*, *World Policy Journal*, (Vol. XI, No. 3) Fall 1994, p. 126.
13. *ibid.*, p. 127.
14. După cum s-a constatat ulterior, "anomul" autor care punea bazele strategiei "îngrădirii" (containment) tendințelor expansioniste ale URSS, era celebrul analist american George Kennan.
15. Jeane Kirkpatrick, *The Modernizing Imperative. Tradition and Change*, *Foreign Affairs*, (Vol. 72, No. 4), September/October 1993, pp. 22-23.
16. Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations*, *Foreign Affairs* (Vol. 72, No. 3), Summer 1993, pp. 29-30.
17. William Wallace, *European/Atlantic Security Institutions: Current State and Future Prospects* (paper presented at *The Conference on the Interaction of the EU and NATO*, Rome, 21-22 January 1994), p. 19 (nota 5).
18. *ibid.*, p. 10-11.
19. Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations* ..., p. 30-31.
20. Samuel P. Huntington, *Religion and the Third Wave*, *The National Interest*, Summer 1991, p. 30.
21. *Ibid.*, p. 42.
22. Adem Copani, *The democratic process and Albanian security policy*, *NATO Review*, (Vol. 40, No. 5), October 1992, p. 23.
23. Walter Lippmann, *Public Opinion* (1992), în Clinton Rossiter & James Lare, eds., *The Essential Lippmann*, New York, Vintage Books, 1965, p. 94.
24. *ibid.*, p. 95.